

NEKOLIKO MOGUĆIH ELEMENATA TEORIJE SUSTAVA U TEORIJI I PRAKSI SOCIJALNOG RADA

Mladen Knežević

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Studijski centar socijalnog rada

Pregledni članak

UDK 364.442.2:167.7

Primljeno: lipanj 1995.

Autor u radu prikazuje dva temeljna koncepta teorije sustava, strukturu i proces te neke mogućnosti veza tih temeljnih konceptata opće teorije sustava s teorijom i praksom socijalnog rada. Prikazuje i neke od najznačajnijih razlika koje se pojavljuju u konceptualizaciji osnovnih teorijskih konstrukata s tog područja. Prikazuje i nekoliko mogućnosti primjene opće teorije sustava u teoriji i praksi socijalnog rada.

1. UVOD

Čitav je niz razloga za pojavljivanje ovog teksta. Neki od najvažnijih među njima su sljedeći. Pristupi teoriji socijalnog rada uopće u najmanju su ruku vrlo oprezni, vjerojatno u očekivanju na koji će se način završiti spor između onih koji teže stvaranju jedinstvene i cjelovite teorije socijalnog rada i onih koji u eklekticizmu vide najveće razvojne mogućnosti i više su angažirani na razvitku tehnika, za koje se može pragmatički ustvrditi da "that works" u socijalnom radu, nego za teoriju socijalnog rada. Nama se čini da taj spor, koliko god mogao biti produktivan i za teoriju i za praksu, neće odlučno utjecati na ono što bi se u bližoj budućnosti moglo događati, posebno u ovim našim prostorima, sa socijalnim radom, s njegovom teorijskom komponentom, s njegovim praktičnim postignućima. Vjerujemo, doduše, da je vrlo slična situacija i drugdje, ali smatramo potrebnim ograničiti se za sada samo na područje naše države. Čini nam se da će najvažniji utjecaj imati procesi u restrukturiranju gospodarstva i društvenih odnosa uopće i da će ova rasprava morati pričekati neka druga vremena. Za takvu raspravu za sada jednostavno nema potrebnih i nužnih uvjeta.

Ono, pak, što smo naslijedili iz proteklog vremena jest nedovoljna rasprava na ovom području, koja nam se dogodila vjerojatno kao rezultat toga što nije bilo dovoljne mase misli i mislitelja, niti dovoljne mase odziva i odzivatelja.

Tako se moglo desiti da jedan značajan teorijski pristup, koji je u znatnoj mjeri obilježio socijalni rad u dobrom dijelu svijeta, ostane gotovo bez odziva i bez ozbiljnijih doprinosa. Čini nam se da nije teškoća u tome što je literatura bila teško dostupna.

1.1. NEKOLIKO RIJEČI O TEORIJI SOCIJALNOG RADA

Čini se da problem odnosa integralne teorije socijalnog rada i eklekticizma u nas nije u najvećoj mjeri upravo na području odnosa teorija - praksa, nego na području razumijevanja ili čak prihvaćanja teorije.

Suvremeniji pogledi na teoriju ne percipiraju više teoriju kao neko neprikosnoveno znanje o svijetu koji nas okružuje, nedodirljiv skup ideja o tome što nam je činiti. Kazali bismo, sukladno Popperovim idejama, da se teorije i u socijalnom radu sve više doživljavaju kao bolje ili lošije aproksimacije prema istini (Popper, 1972).

To nam, uostalom, govori nekoliko primjera. Tako Roberta Greene i Paul Ephross misle da je "teorija logički sustav koncepata koji nam pruža okvir za organiziranje i razumijevanje pojava" (Greene, i Ephross, 1991:3), dakle neka vrsta predložka koji nam pomaže u razumijevanju pojava i njihovu organiziranju, a u sljedećem koraku vjerojatno i za djelovanje.

Heffernan, Shuttlesworth i Ambrosino idu još i dalje i teoriju definiraju kao "organiziranje skupine činjenica na razumljiv način (Heffernan i dr., 1988:44) i tako u još većoj mjeri omogućuju "desakralizaciju" teorije i njezino pretvaranje u (vjerojatno) korisno sredstvo, a ne obvezno oruđe u nekom pristupu u socijalnom radu.

Nešto su određenija dvojica autora koja su imala znatno veći utjecaj na neke elemente razvoja teorijskog mišljenja i praktičnih postupaka na polju socijalnog rada u našoj zemlji. Compton i Galaway pišu da je teorija "koherentna skupina općih tvrdnji ili koncepata koji se upotrebljavaju kao principi za objašnjenje neke skupine fenomena više ili manje potvrđenih, utvrđenih ili prihvaćenih objašnjenja (Compton, i Galaway, 1989:93). U njihovoj definiciji možemo primijetiti nešto više potrebe za točnošću ili barem prihvaćenošću sadržaja teorije, ali ne možemo naći obveznost.

Pristupi na koje smo upravo upozorili omogućuju daleko više slobode u mišljenju, u pristupu problemu. Oni ni u području istraživanja u socijalnom radu, a ni u praksi ne isključuju teoriju. Oni omogućuju traganja u različitim teorijskim zasadama i mnogo manje anksioznosti u primjeni znanja koja u različitim teorijama možemo pronaći.

S druge strane, čini nam se da omogućuju u nekim daljnjim koracima u teorijskim promišljanjima u našoj zemlji puno slobodnije pristupe u razrješavanju dileme integralna teorija - eklekticism, za koju nam se čini da je dijelom i umjetna.

2. TEORIJA SUSTAVA U SOCIJALNOM RADU

Bertalanffy, jedan od tvoraca teorije sustava, smatrao ju je samo radnom hipotezom, najznačajnijom funkcijom koja nas treba opskrbiti teorijskim modelom za objašnjenje, predviđanje i kontroliranje fenomena (Greene i Ephross, 1991:227).

Prvi radovi o mogućoj primjeni opće teorije sustava u socijalnom radu pojavili su se relativno brzo nakon pojave opće teorije sustava. Tako su o tim mogućnostima pisali Lutz koncem šezdesetih i Hearn koncem sedamdesetih (Greene i Ephross, 1991:227), a 1973. godine pojavila se knjiga Alena Pincusa i Anne Minahan *Social Work Practice: Model and Method*, koja se smatra prvim sustavnim pokušajem uvođenja teorije sustava u područje socijalnog rada i koja je u mnogo čemu postala udžbenik načina na koji osnovne odrednice opće teorije sustava treba uvesti u socijalni rad. Na prihvaćanje i uvođenje teorije sustava u socijalni rad značajan su utjecaj imali i Barlett i Gordon, koji su se protivili percipiranju metodologije kao središnje točke prakse, već su se zalagali za to da to postane znanje (Greene i Ephross, 1991:227). Ovaj Barlettov i Gordonov zaokret ka znanju imao je za posljedicu pragmatičku orijentaciju socijalnog rada i usmjeravanje pretežito ka praksi, ali

je omogućio uvođenje teorije sustava u socijalni rad, jer je zahtijevao holistički pristup socijalnom slučaju.

Pincus i Minahanova nalaze u sustavu socijalnog rada četiri temeljna podsustava, i to: 1. sustav klijenta, 2. sustav nositelja promjene, 3. sustav na koji je djelovanje usmjereno, 4. sustav djelovanja (Pincus i Minahan, 1973). Sustav klijenta prema Pincusu i Minahanovu jesu svi ljudi koji traže neko djelovanje od sustava nositelja promjena, koji za njega rade ili s njim imaju neki ugovor, koji su očekivani korisnici tog sustava (Pincus i Minahan, 1973:56). To je puno šira konceptualizacija klijenta no što je uobičajena u praksi socijalnog rada, u kojoj se klijentom u načelu smatrala osoba na koju je usmjereno djelovanje socijalnog radnika. Sustav nositelja promjene jesu osobe koje žele proizvesti neku promjenu i drugi ljudi koji su dio agencije koja želi izvršiti promjenu. Pincus i Minahanova su, što je vrlo važno napomenuti, dijelom tog sustava smatrali samo one osobe koje za svoj rad primaju plaću, dakle samo profesionalce. Sustav na koji je djelovanje usmjereno sastoji se prema njima od osoba čije se ponašanje želi promijeniti na neki mjerljiv način kako bi se dosegli ciljevi koje klijent ima i koji su izazvali djelovanje na zahtjev klijenta. Sustav djelovanja čine one osobe s kojima socijalni radnik radi kako bi postigao svoj cilj (promjene), pri čemu to može biti jedna ili više osoba ili agencija (Pincus i Minahan, 1973:61).

Kako je vidljivo iz prikaza, Pincusu i Minahanovoj opća teorija sustava poslužila je tek kao ideja za njihovu teoriju, a neke važnije koncepte opće teorije sustava nisu u svom pristupu prihvatili. Iako je, naravno, to legitiman korak u kreiranju bilo kakvog teorijskog pristupa, čini nam se da je teorija socijalnog rada ponešto izgubila. No, to je naravno, bio tek početak sustavne primjene teorije sustava u socijalnom radu, ali početak koji je omogućio mnogim kreativnim ljudima značajan razvoj teorijske misli.

Sljedeća je moguća primjedba koja se odnosi na Pincusov i Minahanov doprinos ta da se upotreba teorije sustava skladno uklapa zapravo u pragmatički okvir socijalnog rada kakav je i prije toga razvijan, posebno u američkom socijalnom radu, koji zbog zahtjeva za visokom i brzom učinkovitošću, za "what works" pristupom, nije previše zabrinut za dugotrajna promišljanja problema i za stvaranje teorijskih konstrukata.

No, teorija sustava u socijalnom radu s njima tek započinje svoj put. Ona je u niz autora našla svoje adekvatne odzive.

Carol H. Meyer u knjizi *Rachelle Dorfman Paradigms of Clinical Social Work* donosi čitav niz teorijskih konstrukata iz opće teorije sustava, koji već u mnogo značajnijoj mjeri znače zaokružen teorijski pristup.

Compton i Galaway, na tragu razvitka teorije sustava u socijalnom radu, predložili su neke zanimljive modalitete. Razmatrajući ulogu teorije sustava u socijalnom radu, upozoravaju na to da ona služi socijalnom radu kako bi se pozornost usmjerila s osobe ili njezine okoline prema problemima interakcije (Compton i Galaway, 1989:125), dakle prema kompleksu varijabli kao cjelini, a ne prema pojedinim dijelovima tog kompleksa. No, čini se da je to ipak u našoj newtonovskoj mislenosti ipak nešto teže učiniti no reći. Compton i Galaway posebno upozoravaju na mogućnost da se naša intervencija usmjerena ka jednom ili nekom dijelu sustava primijeti kao promjena u cjelokupnom sustavu, što se često zanemaruje kao mogući efekt.

Oni posebno upozoravaju na koncept otvorenosti sustava i na činjenicu da zatvoren sustav teži maksimizaciji entropije, što znači smanjenim ili u krajnjoj konsekvenciji čak nepostojećim mogućnostima diferencijacije sustva. Riječ je o takvom stupnju rigiditeta

sustava koji svojim subsustavima, njegovim unutarnjim elementima, ne dopušta gotovo nikakvu samostalnost. U praksi socijalnog rada vidaju se npr. u takvoj mjeri zatvoreni obiteljski sustavi koji ne dopuštaju osobni rast i razvoj ni jednom od svojih članova.

Kada je riječ o ličnosti, upozoravaju da je taj sustav vrlo složen, da je sastavljen od niza podsustava i da se "ugnijezdio" u sustav koji nazivaju "sustavom osobne situacije" (Compton i Galaway, 1989:125). Zbog toga je sustavu moguće susretati se istovremeno s elementima niže razine (svojim podsustavima) i elementima nadsustava kojih je samo jedan od dijelova. To omogućuje takve naše intervencije koje ponekad čak i ne moraju ići neposredno u sustav ličnosti, nego u elemente iznad ili ispod njega, kako bi se postigao ponekad čak i bolji učinak od neposredne intervencije.

Oni, nadalje, posebnu pažnju posvećuju granicama sustava, kao njegovoj strukturnoj sastavnici i osobini, dinamičkim komponentama sustava, kao što su napetost, povratna informacija (posebno u tzv. svrhovitim sustavima), te konceptima stabilnosti sustava i njegove varijabilnosti.

3. NEKOLIKO ELEMENATA OPĆE TEORIJE SUSTAVA

3.1. SUSTAV

1) Pokušaj definiranja

Živi je sustav, u skladu s našim osnovnim polazištima, organizirani sustav koji postoji u fizikalnom prostoru i vremenu, koji sadrži materiju, energiju i informaciju i razmjenjuje ih sa svojom okolinom, organiziran je i sadrži subsustave i komponente. Mi se, kako je vidljivo, priklanjamo Millerovom (Miller, 1978) određenju sustava, jer nam se čini jednostavnim i analitički upotrebljivim. Iako njegova definicija nije učinjena za područje socijalnog rada, jer se Miller bavio općom teorijom sustava, ona nam se čini u našem području vrlo prihvatljivom i upotrebljivom.

To je naravno, samo najopćenitije određivanje sustava. Parsonsova definicija sustava, specifičnija za područje društvenih znanosti, glasi: "Društveni sustav držimo jednim od primarnih podskupova sustava ljudskog djelovanja (podcrtao autor), dok su drugi podsustavi, budući da su bihevioralni organizam, zapravo osobnost pojedinca i kulturni sustav" (Parsons, 1991:15). Iako Parsons ne navodi ovdje da se sustav sastoji od podsustava i komponenti i od procesa, tijeka materije-energije i informacija, iz ove je definicije sasvim jasno da je ona na istom smjeru kao i Millerova.

Sustavi ne postoje izvan neke okoline i njihov razvoj, njihova unutarnja diferencijacija, niz mogućnosti i potreba njihova funkcioniranja vezani su uz njihovu okolinu. Stoga smatramo točnim i Luhmannovo određenje prema kojem su sustavi "identiteti koji se održavaju u kompleksnoj i promjenjivoj okolini stabiliziranjem razlike unutrašnjost/vanjskost" (Luhmann, 1981:143). Sustave je, naime, nemoguće promatrati statički, bez njihova meduodnosa i razmjene s okolinom. Oni, čini nam se, ne samo da imaju okolinu, oni jesu i ta okolina.

1.1. Neke osnovne karakteristike sustava

a) Sustavi su otvoreni, što znači da su jasno prepoznatljivi ulasci, prolasci i izlasci materije, energije i informacija; otvorenost ili zatvorenost sustava uvjetovana je membranom, njegovom granicom prema drugim sustavima te prema suprasustavima.

b) Oni održavaju stabilnim stanje "negtropije", posjeduju sustav koji omogućuje da se to stanje održava čak i kada se pojave entropijske promjene.

c) Oni sadrže određene shematske poruke svog ustrojstva i funkcioniranja (npr. genetske kroz DNA).

d) Oni imaju regulacijski mehanizam (Miller ga naziva *DECIDER*, što bi doslovce prevedeno značilo odlučivač, onaj koji donosi odluke, mi smo se odlučili za termin regulacijski mehanizam jer nam se čini da najbolje pokriva ovo područje, posebno stoga što taj termin upućuje na kompleksnost ovog mehanizma). N.Luhmann, koji je razvio respektabilnu teorijsku misao iz područja teorije sustava u sociologiji, govori o "podstavu koji služi redukciji kompleksnosti sustava".

e) Oni su sastavljeni od određenog broja nužnih (prema Milleru "kritičnih") specifičnih subsustava; Miller nalazi da postoji 19 takvih nužnih, kritičnih subsustava, bez kojih je sustavu nemoguće preživjeti; takvi su subsustavi oni koji osiguravaju razmjenu materije, energije i informacija s okolinom, pretvorbu energije, materije i informacija u oblike koji odgovaraju sustavu, to jest one oblike koje on može koristiti za sebe, zatim subsustavi koji kodiraju i dekodiraju informacije koje dolaze kroz granice sustava, ili koje kolaju unutar sustava, ili koje su namijenjene okolini sustava; tu su i motorni subsustavi, koji omogućuju kretanje sustava i kretanje pojedinih dijelova sustava, kretanje subsustava i sl. Održavanje kritičnih subsustava nužnost je postojanja sustava. Ako tijekom razvoja sustava dođe do neke mutacije, preživjeti može samo onaj sustav koji uspije održati funkcioniranje kritičnih subsustava, u protivnom sustav će biti razoren.

f) Ti su subsustavi integrirani u cjelinu i čine aktivan, samo-regulirajući, razvojni, jedinstven sustav koji ima samostalnu svrhu i ciljeve.

g) Oni mogu živjeti samo u odgovarajućoj okolini; bitne promjene okoline, kao što su tlak, temperatura, vlaga, količina kisika u zraku, intenzitet radijacije i sl., mogu dovesti do razaranja sustava.

Sustav koji ima razvijene sve kritične subsustave i koji može realizirati sve njihove funkcije jest totipotencijalan sustav, a onaj koji to ne može jest partipotencijalan (Miller, 1978:18). On se mora, da bi preživio, osloniti na neke druge sustave, koji ostvaruju njemu nedostajuće procese, i u odnosima s tim sustavima može biti parazitični ili simbiotični (Miller, 1978:19). Ova mogućnost sustava da u cjelini realizira svoju funkciju bit će nam vrlo važna kasnije, u razmatranju problema položaja osuđene osobe, i stoga je posebno naglašavamo.

2) Struktura sustava

Čini se da oko pojma strukture postoje ozbiljne nesuglasice u literaturi. U psihološkoj literaturi pod strukturom se razumijevaju sadržaji nekog psihičkog života (koji čine npr. crte ličnosti) i odnosi među tim sadržajima. Tako se govori o "dinamičkoj strukturi" (Katel, 1978) nekih crta ličnosti i njihova djelovanja na ponašanje. Garner tako tvrdi da je struktura imanentna sustavima, ona je prema njemu širok skup odnosa među varijablama, ona po

njemu znači sveukupnost odnosa između skupova varijabli (Garner, 1962:343). Ovakvo mišljenje govori na neki način o "dinamičkoj strukturi" koju smo pronašli kod Katela. Garner, doduše, naglašava da kada spominje strukturu kao osobinu sustava ne misli da je takva struktura pojedinih elemenata individualnih kombinacija (Garner, 1962:343). Nešto je drugačije određenje psihološke strukture koje nam nudi Brent. On smatra da je psihološka struktura sustav čiji su konstitutivni dijelovi skup relativno invarijantnih međusobnih odnosa, to su aktivnosti individualnih živih organizama koji djeluju ili individualno ili u skupini (Brent, 1984:10-11). On misli da se struktura može rastaviti u dva dijela, oblik i sadržaj. Sadržaj je skup konstitutivnih dijelova, a oblik je skup relativno invarijantnih odnosa među tim dijelovima (Brent, 1984:11).

Vjerojatno je jedan od najpoznatijih mislilaca ljudske duše Sigmund Freud i onaj koji je na ovom području najdosljednije primjenjivao pojam strukture. Blanckovi kažu: "Objavivši Ego i id, 1923, Freud je pokazao vrijednost konstrukata id, ego i superego...Sada ego više nije sinonim sebstva, već jedna od trodijelne strukture ličnosti" (Blank, 1985:31).

U sociologiji je stvar još šarenija. U sociologiju je pojam strukture uveo H.Spencer, preuzevši ga iz biologije i "...smatrajući da se sociologija, podjednako kao i biologija, mora prvenstveno baviti izučavanjem strukture' i funkcija" (Supek, 1987). Spencer je, zbog snažnog utjecaja koji je na njega imala biologija, strukturu shvaćao kao skup sastavnih dijelova neke cjeline. Zbog takvog pristupa nužno se razmatra i funkcija, koja daje mogućnost strukturi da osmisli svoje postojanje.

Spencer to izražava ovako: "Ono (društvo, op.M.K.) prestanto raste. Tijekom rasta njegovi dijelovi postaju različiti - ono pokazuje rast strukture (Spencer, prema: Supek, 1987:153).

Buckley je prikazujući teoretske dosege nekih od najznačajnijih teoretičara teorije sustava u sociologiji, ukazao na njihovo poimanje koncepta strukture. "Struktura takvog sustava je promatrana kao skup alternativnih akcija, ili tendencija da se djeluje u određenim smjerovima, povezanim s komponentama, i nužnostima (ograničenjima) koje određuju ili ograničavaju te alternativne akcije" (Buckley, 1967:128). Dakle, i ovdje se pokazuju ujedinjena dva koncepta, koncept strukture i koncept procesa, za koje mislimo da bi ih u biti, u analitičkom postupku trebalo razdvojiti. To samo naizgled može izgledati suprotstavljeno temeljnoj težnji teorije sustava koja želi stvoriti neku opću teoriju živih sustava, koja bi zahvaćala čovjekovo postojanje u cjelini. Po našem mišljenju, ovo je samo jedan od pristupa raščišćavanju nekih nejasnoća u kojima se mogu pomiješati stvari na način koji će onemogućiti razjašnjavanje njihova djelovanja.

Kada je riječ o strukturi sustava, mislimo da se najvažnije može svesti na sljedećih nekoliko tvrdnji:

a) Struktura kao takva obilježje je sustava, to znači da ona nije samo neka individualna kombinacija elemenata (Garner, 1962:343), nego opći uvjet postojanja sustava.

b) Struktura može smisljeno postojati samo unutar određenih sustava, pri čemu pod određenošću smatramo zapravo mogućnost da ga zahvatimo svojim perceptivnim aparatom i da nam je na raspolaganju takav pojmovno-kategorijalni aparat kojim tu percipiranu strukturu možemo "prenijeti" u apstraktan svijet pojmova. To, naravno, ne znači da ne mogu postojati strukture koje još nismo uočili ili za koje nemamo adekvatnih kategorija ili, što je vrlo često, da strukturu držimo jednom pojavom, a kasnije će se ispostaviti da je nešto sasvim drugo. Dakle, riječ je zapravo o tome da je vrlo vjerojatno da strukture mogu

postojati i mimo našeg pojmovno-kategorijalnog aparata, ali one postoje samo unutar neke smisljeno organizirane i djelujuće sredine, koja ima svoje granice, u kojoj se odigrava neki proces razmjene materije-energije, koja raste, razvija se i konačno kreće prema svom kraju.

c) Nesigurnost je uvijek postojanja strukture, što znači, kada je riječ o sustavima kojima se mi bavimo, da "bez varijabilnosti nema korelacije" (Garner, 1962:339). U termodinamskom smislu to zapravo znači da bi potpuno zatvorena struktura, bez komuniciranja s okolinom, velikom brzinom došla u stanje u kojem ne bi više mogla egzistirati (u stanje maksimalne entropije).

d) Traganje za strukturom inherentno je svakom ponašanju (ili, drugačije rečeno, odnosu među sustavima). To znači da je međusobni odnos nekih sustava moguć prepoznavanjem strukturnih elemenata (informaciju šaljemo određenom podsustavu ili komponenti nekog sustava). Manje je efikasna i sa stajališta pošiljaoca manje je vjerojatan očekivani odgovor, ako se poruka šalje "uopće".

3) Proces

Ono što u konceptualizaciji strukture najčešće interferira u koncept jest zapravo proces. Svi pokušaji konceptualizacije strukture koji imaju "dinamička" obilježja u koncept strukture zapravo unose proces. Proces su sve promjene koje se tijekom vremena i kroz prostor strukture nekog sustava odvijaju na području razmjene materije, energije i informacija (Miller, 1978:23). Proces dakle možemo promatrati u jednoj vremenskoj točki postojanja nekog sustava ili u nekom vremenskom odsječku ili u cijelom tijeku njegova postojanja. Kao i kod razmatranja problema konceptualizacije strukture, i ovdje vrijedi napomenuti da su zbog unošenja elemenata sustava vrijednosti moguće izvjesne zablude. Ovdje prije svega mislimo na takozvanu reverzibilnost ili ireverzibilnost procesa. Reverzibilan je onaj proces u kojem sve sudionike u procesu možemo vratiti u prvotno stanje bez ikakvih trajnih promjena u okolini (Bošnjaković, 1970:68). Ireverzibilan je pak onaj proces u kojem se moraju, da bismo sve sudionike procesa vratili u prvotno stanje, odigrati bitne promjene u okolini. Reverzibilni su oni procesi koji čine funkcije nekog sustava, ako funkcije promatramo kao relativno stabilne karakteristike sustava. A stabilnost, odnosno održavanje stabilnosti, može biti vrlo značajna funkcija nekog sustava unutar njegova djelovanja u okviru nekog suprasustava. Stabilno stanje nekog sustava znači da su u ravnoteži suprotstavljene "varijable", dakle oni čimbenici koji odlučujuće djeluju na životne funkcije sustava (riječ je naravno o funkcijama "kritičnim" za opstoj sustava). To stanje stabilnosti ne treba shvatiti kao neku sveopću "nirvanu", neku situaciju u kojoj se ništa ne događa. U svakom sustavu neprestan je tijek materije, energije i informacija, i to je stanje dinamičke stabilnosti, koja je uvjet života sustava. Čak je sasvim sigurna mogućnost poremećaja stanja stabilnosti ako se prekinu tijekom razmjene materije, energije ili informacije s okolinom sustava (npr. nedostatak vode, hrane ili neke bitne obavijesti iz okoline). Sustav svoju stabilnost upravo i zasniva na tim razmjenama s okolinom.

Teoretičari teorije sustava upotrebljavaju za moguće poremećaje stabilnosti sustava termin stres, koji je u nas udomaćen prije svega u psihološkom polju. Osim nedostatka nekog energetskog ili informacijskog tijeka unutar sustava, moguća je i druga varijanta, isuviše velikog ulaska materije, energije ili informacije u sustav. Visoka propusnost granica sustava može dovesti pod određenim uvjetima do takvog ekscesa.

Kada je, pak, riječ o informaciji, postoji još jedna mogućnost: unošenje "šumova" u sustav, zbog takve pojave u informacijskom kanalu. Ta mogućnost vrlo je slična zapravo nedostatku, manjku informacija, međutim, kada je riječ o čovjeku kao sustavu, onda ima i neke sasvim specifične oznake i kvalitete, o kojima svakako treba voditi računa. U ljudskoj svijesti obično je stres povezan s nedostatkom. Tako je jedna od školskih definicija npr. frustracije i danas u psihološkoj literaturi nemogućnost zadovoljavanja neke potrebe. Najčešće, posebno u literaturi koja se odnosi na ljude što su krenuli putem kriminala, govorimo o npr. nedostatku ljubavi, nedostatnim socijalnim kontaktima i sl., a vrlo ćemo rijetko primijetiti da se govori o npr. suvišku ljubavi, o suvišku informacija kojima je netko podvrgnut i slično.

U vezi sa stabilnošću sustava poznat je Le Châtelierov osnovni princip koji kaže: "Stabilan sustav pod stresom kretat će se u smjeru u koji teži minimaliziranju stresa" (Miller, 1978:35). I. Prigogine je taj princip smjestio u kontekst termodinamske teorije za otvorene sustave, što znači da se sustav trudi održati visoku razinu slobodne energije, i na taj način nisku razinu entropije, to jest energije koja će se tijekom postojanja sustava izgubiti, takvu razmjenu informacija s okolinom sustava koja će omogućiti optimalnu, stalnu kvalitetu kemijskih reakcija nužnih za održanje života (Miller, 1971:231).

Parsons je u svojim razmatranjima razvoja društvenih sustava, prilagodbu smatrao najznačajnijim procesom u društvenoj evoluciji (Parsons, 1991:35). Dvama ključnim procesima unutar procesa prilagodbe smatra tako diferencijaciju i integraciju. Pri tome diferencijacija mora osigurati "povećanu sposobnost prilagodbe za obavljanje svoje primarne (podcrtao autor) funkcije uspoređeno s vršenjem iste funkcije u prijašnjoj, difuznoj strukturi" (Parsons, 1991:35), a integracija je bitna zato da se omogući u procesu rasta i razvoja sustava (njegove diferencijacije), djelovanje tamo gdje je porastao broj njegovih strukturnih sastojina (Parsons, 1991:36). Naravno, o stanju sustava, o stanju informacijskog sustava u suprasustavu, stanju prilagodbenih procesa i cijelog niza drugih faktora, ovisit će kvaliteta i mogućnosti suprotstavljaju stresu. Zaključujemo da je bitna komponenta razrješavanja stresne situacije u nekom sustavu informacija. Informacija omogućuje da se dijelu sustava u kojem se donose odluke javi da se negdje nešto događa, kako bi se mobilizirale one snage koje su potrebne za razrješavanje problema, kako bi se kontrolirao tijek razrješavanja problema i kako bi se tijekom tog procesa eventualno angažirale neke nove komponente ili neki novi podsustavi koji bi pridonijeli razrješavanju situacije. U informacijskoj teoriji ovo je stanje tzv. negativnog feedbacka. Informatičkim jezikom rečeno: "Živi sustav je samoregularajući zbog toga što u njemu output nije samo izazvan inputom, nego je u outputu često sadržan i input. Rezultat je taj da se sustav homeostatski prilagođuje svojoj okolini" (Miller, 1978:36). Općenito gledajući, takva bi situacija dala zapravo neograničene mogućnosti prilagodbe. U nekom idealnom informacijskom okružju, u kojem bi sve bilo poznato, samoregularajući živi sustav mogao bi živjeti neograničeno dugo vrijeme ako bi iskoristio mogućnosti da uz pomoć negativnog feedbacka izbjegne svaku zamku. Međutim, stvar baš i ne stoji tako optimistično. Vickers je, promatrajući te mogućnosti, zaključio: "Čovjek i društvo imaju samo određen broj putova ponašanja, vjerojatno mnogo manji nego su toga svjesni; a broj raspoloživih ponašanja koja odgovaraju nekoj situaciji još je i manji...Ove su odluke četiriju mogućih vrsta. Kada propadne uobičajeni odgovor, sustav može mijenjati sebe, na primjer mijenjajući svoje vještine ili reorganizirajući se tako da nova vladanja učini mogućima; on može

promijeniti okolinu; nadalje, može pobjeći iz okoline i potražiti neku povoljniju ili može promijeniti "E" (to jest poželjno stanje sustava, op.M.K.) (Vickers, prema: Miller, 1978:37). Čini se da je u ovom vrlo ograničenom sustavu mogućnosti jedna od tajni niza čovjekovih posrtaja, niza tragedija koje je sebi i svojoj okolini priredio. Kako je i Vickers ustvrdio, problem postaje još kompliciraniji i teži i stoga što je u nekoj stvarnoj životnoj situaciji broj mogućih izbora za društvenu grupu ili društvo stvarno još i manji. Bilo zbog raspoloživog vremena, bilo zbog raspoloživih materijalnih resursa, bilo zbog malog kapaciteta informacijskih kanala, ili iz nekih drugih razloga, može se dogoditi da se te potencijalne četiri mogućnosti smanje na eventualno dvije, a unutar toga moguće su i daljnje restrikcije.

Tri su osnovne manifestacije razvojnog procesa prema Brentu:

1. Razvoj aktivnosti (energetski razvoj): "Razvoj organske strukture karakteriziran je progresivnim opadanjem raspoložive slobodne energije ujedinjen s progresivnim razvojem organizacijske kompleksnosti. Opadanje energije manifestira se u učestalosti, intenzitetu i trajanju aktivnosti; rast organizacijske kompleksnosti u ortogenetskom i negtropijskom razvoju.(...) Prijelaz od viših razina slobodne energije i nižih razina formalne stabilnosti prema višim razinama stabilnosti i nižim razinama energije ravnomjeran je tijekom vremena" (Brent, 1984:161).

2. Organizacijski razvoj (ortogenetski razvoj): U organizacijskom razvoju sustav prolazi od razina na kojima su konstituenti strukture manje diferencirani i manje integrirani pa do višeg stupnja diferencijacije i integracije. Primjer toga je dojenče koje u prvoj fazi razvoja ne dijeli doživljavanje sebe i okoline. Oni su, i njegovo tijelo i potrebe i okolina koju zahvaća, jedno.

3. Informacijski razvoj (negtropijski razvoj): Negtropija sustava odgovara količini informacija koju sustav sadrži, može "procesirati" i pohraniti. O toj dimenziji bit će više riječi kasnije. Razvoj, dakle, odgovara rastućoj količini informacija koju sustav može pohraniti i procesirati (Brent, 1984:162). To pak ovisi o tri bitna parametra: a) o broju sastavnih dijelova sustava na određenom stupnju razvoja, b) kompleksnosti sustava, to jest njegovoj uređenosti na različite sastavne dijelove, pa prema tome i mogućnosti nošenja vrlo različitih funkcija, i c) o uređenosti sustava, to jest o omogućnosti da njegovi dijelovi budu međusobno povezani (Brent, 1984:162).

4. NEKA OBILJEŽJA TEORIJE SUSTAVA POSEBNO PRIHVATLJIVA U TEORIJI I PRAKSI SOCIJALNOG RADA

1. Teorija sustava omogućuje uspješno i učinkovito povezivanje do sada relativno odvojenih teorijskih pristupa u korpus teorije socijalnog rada. Uz razumijevanje osnovnih koncepata moguće je "pomiriti" neke koncepte npr. biheviorizma i klasične psihodinamske teorije.

2. Moguće je konzistentnije razvijati koncepte socijalnog rada, jer u kontekstu teorije sustava mnogo dinamičnije korespondiraju s onim teorijskim konceptima koji su se do sada u socijalnom radu samo "posuđivali".

3. Pojedini koncepti unutar teorije sustava primjenjivi su na vrlo širok spektar osoba i pojava koje se pojavljuju u praksi socijalnog rada, pa je i teoriji zbog toga omogućeno puno šire konceptualiziranje i veća sloboda.

4. Ulogu socijalnog radnika moguće je “osloboditi” iz konteksta institucije koja je nosilac osnovne djelatnosti i istodobno ga u tu instituciju djelatnije integrirati, jer koncept opće teorije sustava socijalnog radnika konceptualizira kao dinamički dio socijalnog sustava u neprestanim transakcijama sa svim subsustavim i komponentama i više i niže razine.

5. Socijalni radnik u tom se slučaju postavlja ne u ulogu nekoga tko treba promijeniti bilo koji dio te kompleksne cjeline, nego kao netko tko osigurava mogućnosti transakcija u tim procesima.

6. Teorija omogućuje da se djelovanje usmjeri kako na individuu (klijenta) tako i na sustav, pa ljestvica vrijednosti pritom postaje značajnije relativizirana (ne uključuje npr. pitanje krivnje) i usmjeruje se na set komunikacija, a ne na njihove karakteristike.

7. Teorija se mora usmjeriti na svrhu sustava i svih komponenti jer time postaju jasnije mnoge njegove funkcije.

LITERATURA:

1. Blank, G. i R. (1985) **Ego psihologija**. Zagreb: Naprijed.
2. Bošnjaković, F.(1970) **Nauka o toplini**. Zagreb: Tehnička knjiga.
3. Brent, B.S.(1984) **Psychological and Social Structures**. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
4. Buckley, J.J.(1985) **Entropy Principles in Decision Making Under Risk. Risk Analysis**. Vol.5. (4), pp.303-3138
5. Compton, B.R. i Galaway,B.(1989) **Social Work Processes**. Belmont: Wadsworth Publishing Company.
6. Dorfman, R.A., ed.(1988) **Paradigms of Clinical Social Work**. New York: Brunner/Mazel Publishers.
7. Garner, R. W. (1962) **Uncertainty and Structure as Psychological Concepts**. New York: John Wiley and Sons, Inc.
8. Greene, R.R. i Ephross, P.H.(1991) **Human Behavior Theory and Social Work Practice**. New York Aldine De Gruyter, Inc.
9. Heffernan, J., Shuttlesworth, G. i Ambrosino, R.(1988) **Social Work and Social Welfare**. St. Paul: West Publishing Company.
10. Hepworth, D.H. i Larsen, J.A. (1993): **Direct Social Work Practice, Theory and Skills**, Pacific Grove: Brooks/Cole Publishing Company.
11. Hofmman, K.S. i Salle, A.L.(1994) **Social Work Practice, Bridges to Change**, Boston: Allyn and Bacon.
12. Katel, R.B.(1978) **Naučna analiza ličnosti**. Beograd: BIGIZ.
13. Luhmann, N.(1981) **Teorija sistema**. Zagreb: Globus.
14. Miller, G.J. (1978) **Living Systems**. New York: McGraw Hill.
15. Parsons, T.(1991) **Društva**. Zagreb: A. Cesarec.
16. Pincus, A. i Minahan, A.(1973) **Social Work Practice: Model and Method**, Itasca: Peacock Publishers, Inc.
17. Popper, K.R.(1972) **Objective Knowledge - An Evolutionary Approach**, Oxford: Clarendon Press

18. SouflÈe, F., Jr.(1987) **A theoretical Framework for Social Work Practice: Implications For Social Work Administration.** Doktorska teza, The University of Texas at Arlington.
19. Supek,R (1968) **Ispitivanje javnog mnijenja.** Zagreb: Naprijed.
20. Tolson,E.R., Reid,W.J. i Garvin,C.D.(1994) **Generalist Practice.** New York: Columbia University Press.
21. Zastrow,C.(1981) **The Practice of Social Work.** Homewood: The Dorsey Press.

Summary

**SOME POSSIBLE ELEMENTS FROM SISTEM THEORY IN SOCIAL WORK THEORY
AND PRACTISE**

Mladen Knežević

In this article author presents two basic concepts of sistem theory, structure and process and some possible bonds between those basic concepts of sistem theory and social work theory and practice. It also presents some of the most important differences in conceptualization of basic theoretical constructs in that field as well as some possibilities to implement general sistem theory in social work theory and practise.